

Haspengouwse nederzettingsnamen. Een inleiding. I

Jan Segers

bron

Jan Segers, *Haspengouwse nederzettingsnamen. Een inleiding. I* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 73). Hasselt 1993

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/sege010hasp01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

Haspengouwse nederzettingsnamen. Een inleiding.

0. Inleiding.

0.1.

De bedoeling van deze bijdrage is, naar het voorbeeld van soortgelijke overzichten voor andere streken, de bestanddelen en de ontwikkeling van nederzettingsnamen in Limburgs Haspengouw te bespreken. Met 'soortgelijke overzichten' bedoel ik vooral het overzicht van J. Helsen voor de Antwerpse Kempen (Helsen 1938), die van J. Molemans voor de Limburgse Kempen (Molemans 1973 en Molemans 1977), dat van M. Gysseling voor Oost-Vlaanderen (Gysseling 1978) en dat van F. Claes voor Oost-Brabant (Claes 1987).

Op het VLDN-congres te Aldenbiezen in 1983 heb ik reeds een aanzet gegeven tot de behandeling van waternamen, namen voor onbebouwd land en namen voor bouw- en grasland in Haspengouw (Segers 1984). Het jaar tevoren had M. Gysseling een referaat gehouden over prehistorische nederzettingen in Zuid-Limburg (Gysseling 1983). In Aldenbiezen heb ik de nederzettingsnamen dan ook erg vluchtig behandeld. In deze bijdrage wil ik juist de nederzettingsnamen uitvoerig behandelen.

0.2.

Wat de materiaalverzameling betreft, heb ik voor het oudste materiaal vanzelfsprekend een beroep gedaan op de gegevens van het Toponymisch Woordenboek van M. Gysseling (Gysseling 1960). Daarnaast raadpleegde ik natuurlijk ook de Limburgsche Oorkonden van J. Coenen (Coenen 1932-1942), Zuidlimburgsche Plaatsnamen van E. Ulrix en J. Paquay (Ulrix-Paquay 1932), de licentiaatsverhandelingen en een doctorale dissertatie in het Instituut voor Naamkunde (zie de overzichten in het tijdschrift Naamkunde en zijn voorgangers en in de bibliografische overzichten in de HCTD), het oudste goederen register van Oudenbiezen (Buntinx-Gysseling 1965). Tenslotte komen heelwat gegevens uit de eigen materiaalverzameling, die ik in de loop van de laatste 15 jaren in de archieven van Hasselt, Tongeren, Luik en Hoei heb bijeengebracht.

Een exhaustieve behandeling van de Haspengouwse nederzettings-

namen is op dit ogenblik onmogelijk. Daarvoor ontbreken nog te veel detailstudies, wat voor een historisch zo belangrijk gebied toch wel verwonderlijk is. Dit verklaart ook de voorzichtige titel: een inleiding!

0.3.

Het gebied dat in deze bijdrage bestreken wordt is Limburgs Haspengouw, een gebied dat traditioneel uiteenvalt in drie delen, nl. de Demervallei (het gedeelte ten zuiden van de Demer), Droog Haspengouw en Vochtig Haspengouw. Dit betekent dat er een lichte overlapping zal zijn met het overzicht van J. Molemans en dat sommige voorbeelden uit de Demervallei in ons overzicht ook zullen voorkomen. Daarenboven zullen wij in verschillende richtingen al eens over de grens van Limburgs Haspengouw gaan, met name in Waals Haspengouw, waar een aantal oude Germaanse of Nederlandse benamingen voorkomen, afzonderlijk of als onderdeel van doubletten (zie o.a. Draye 1942 en Draye 1943 en een aantal publikaties van J. Herbillon, in sommige gevallen in samenwerking met A. Stevens).

0.4.

Deze bijdrage valt uiteen in twee grote delen:

- enerzijds de eigenlijke nederzettingenamen of de nederzettingenamen in strikte zin, d.w.z. namen waarvan de bestanddelen op zichzelf een nederzetting of bewoning aanduiden: samenstellingen met *-heem*, *-zele*, *-hoven*, *-stede*, enz. en afleidingen van persoonsnamen + een achtervoegsel dat een nederzetting aanduidt, b.v. namen op *-ingen* (te behandelen in dit nummer van de Mededelingen),

- anderzijds andere (nederzettingen)namen: natuurnamen, cultuurnamen, namen voor teelten en nijverheid, gebouwen en instellingen, wegen, straten en waterovergangen, voor zover die namen op nederzettingen zijn overgegaan (te behandelen in het volgende nummer van de Mededelingen).

I. De eigenlijke nederzettingenamen.

In de nederzettingenamen in strikte zin onderscheiden wij een aantal types die behoren tot verschillende taallagen en tot verschillende chronologische lagen.

Chronologisch onderscheiden wij de prehistorische namen, de

Romaanse en geromaniseerde namen, de Germaanse namen en de jongere nederzettingsnamen. Wanneer wij de Haspengouwse nederzettingsnamen in strikte zin overlopen, treft ons het relatief grote aantal namen uit de oudste taallagen dat is overgeleverd.

1. Prehistorische nederzettingsnamen.

1.0. Benaming en indeling.

1.0.1.

Vroeger werden deze namen zeer dikwijls Keltisch genoemd. Op een bepaald ogenblik ontstond zelfs een echte Keltomanie. Uit studies van Kuhn, Krahe, Gysseling e.a. bleek achteraf dat de Kelten nooit zover noordelijk waren doorgedrongen als men beweerde én dat bepaalde taalverschijnselen vanuit het Keltisch onverklaard bleven. Tevens stelde men vast dat een aantal verschijnselen over een veel groter gebied verspreid waren, waarvoor dan een prehistorische gemeenschappelijke substraattaal werd vooropgesteld die Krahe ‘Alteuropäisch/Oudeuropees’ noemde. Gysseling noemde ze aanvankelijk ‘Belgisch’ (een zeer verwarrende naam!), later gewoon ‘prehistorische substraattaal’. Wij houden het bij Oudeuropees of prehistorische substraattaal en wij bedoelen daarmee: het oudste namenbestand, vóór de Latijnse en de Germaanse namen.

1.0.2.

De Oudeuropese namen vallen uiteen in drie groepen:

- a) nederzettingsnamen afgeleid van Oudeuropese waternamen,
- b) nederzettingsnamen afgeleid van persoonsnamen,
- c) nederzettingsnamen afgeleid van een adjectief of een appellatief.

Prehistorische nederzettingsnamen werden meestal gevormd met het suffix *-iom/ion*, dat gehecht werd aan waternamen, persoonsnamen en gewone adjectieven of appellatieven. Veel persoonsnamen eindigden op *-inios*, vandaar dat het suffix *-iom* schijnbaar dikwijls de vorm *-iniom* aannam (*-iniom* werd later bij de germanisering vervangen door de meervoudsuitgang, die in toponiemen voortleefde als een datief meervoud; in het Romaans verscheen de uitgang als een accusatief en in Latijnse documenten veel als ablatief *-is*).

1.1.

Prehistorische nederzettingnamen afgeleid van waternamen.

-Een aantal nederzettingnamen werden gevormd door een waternaam + het suffix *-iom/-ion* (Gysseling 1978 en Gysseling 1982):

Brustem (1114 kopie midden 12de *Brustemia*, 1161 *de Brustemio*, 1176 *Brostemme*) <*Bherustamion*, afgeleid van de waternaam *Bherustamā*, uit de stam *bher-* ‘vuurkleurig, bruin’

Lauw, Lowaige (1146 *Lude*, 1197 *Lewege*) <*Leukition*> *Leuhithja*, afgeleid van de waternaam *Leukā*

Rutten, Russon (947 *Hreotio*, 1146 *Riweceuns*) <*Karewition*, afgeleid van de waternaam *Karewitis*, uit de stam *kar-* ‘glanzend’

Velm (789-91 kopie 10de *Falmio*) <*Palamion*, afgeleid van de waternaam *Palamā*, uit de stam *pal-* ‘glanzend, vaal’

Voeren in *'s Gravenvoeren = Fouron-le-Comte* (966 kopie ca. 1191

Furon) <*Pūrōn*, afgeleid van de waternaam *Peurā*> *Pūrā*> *Voer*, bij de stam *peur-* ‘vuurkleurig, vurig’

-Andere nederzettingnamen werden afgeleid van prehistorische waternamen met andere suffixen of ook zonder suffix:

Aubel (1141-78 *Albela*) <*Albhalā*, bij de stam *albh-* ‘wit’

Bilzen (980 *Belisia*) <*Bhalisiā*, bij een stam *bhal-* ‘glanzend, wit’

Eben (ca. 1131 *Embormes*) <*Ambhuramōs*, *Amburamas*, afgeleid van de waternaam *Ambhuramā*, bij de stam *abh-* met nasaal infix ‘vuurkleurig’ (Gysseling 1983: 19) of bij de stam *abh-*, *ap-* ‘uitbuigen, schitteren’ (Gysseling 1982: 37)

Emmeren onder Hoepertingen (784-91 kopie 10de *Amburnia*) <*Ambhurniā*, eveneens bij de stam *abh-* met nasaal infix ‘vuurkleurig’ (Gysseling 1983: 19) of <*Ambhuranā*, bij de stam *abh-*, *ap-* ‘uitbuigen, schitteren’ (Gysseling 1982: 37)

Gelinden (984 kopie ca. 1088 *Gledela*) <*Ghalandilā*, bij de stam *ghal-* ‘glanzend’
Gelmen = Jamine (966 kopie ca. 1191 *Galmina*) <*Ghalaminā*, eveneens bij de stam *ghal-* ‘glanzend’

Heks (ca. 1195 *Hexe*) <*Karikisā*, bij de stam *kar-* ‘glanzend’

Herk (980 *Harcha*) <*Karikā*, eveneens bij de stam *kar-* ‘glanzend’

Heur = Diets Heur (vroeger *Odera*) <*Udharā*, bij de stam *awedh-*

‘glanzend’

Kanne (1088 kopie 13de *Canna*, 1158 *Canaphia*)<*Kandhā*, *Kandhawiā*, bij de stam *kan-* ‘glanzend’

Teuven (720 kopie 13de *Tofinum*)<*Tapinis*>*Topinis*>*Teuven*, bij de stam *tap-* ‘vuurkleurig, glanzend’

Veulen = *Fologne* (1174 *Folon*, 1186 kopie ca. 1700

Folonia)<*Palaniā*>*Poloniā*>*Veulen*, bij de stam *pal-* ‘glanzend, vaal’

Een tussenbemerking: volgens Gysseling worden prehistorische waternamen afgeleid van stammen die ofwel ‘vuurkleurig’, ‘glanzend’ ofwel ‘uitstekend’(?), ‘uitbuigend’ betekenen.

1.2.

Prehistorische nederzettingnamen afgeleid van persoonsnamen.

-met het suffix *-iom/-ion*:

Genk (1140 *Geniche*)<*Ghanikion* (of Galloromeins *Ghaniaco*?), afgeleid van de persoonsnaam *Ghanikos*, bij de stam *ghan-* ‘?’

Henis (1186 *Heniz*, 1224 *Hanis*)<*Kanakion*, afgeleid van de persoonsnaam *Kanakos*, bij de stam *kan-* ‘schitterend’

Hern (1194 *Herdene*)<*Karedhinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Karedhinos*, bij de stam *kar-* ‘uitstekend’ of ‘schitterend’

Muizen<*Meusinion*>*Mūsinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Meusinos*, bij de stam *meu-s-* ‘lief’

Millen (1146 *Milina*)>*Melinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Melinos*, bij de stam *mel-* ‘geel’

Rummen (1139 kopie 13de *Ruminium*)<*Ruminion*, afgeleid van de persoonsnaam *Ruminos*, bij de stam *reu-m-* ‘uitstekend’?

Vorsen/Fresin<*Peresinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Peresinos*, bij de stam *per-* ‘uitstekend’ of ‘lief’

Wellen (1158 *Wellene*)<*Waledhinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Waledhinos*, bij de stam *waledh-* ‘sterk’

Zichen (1139 *Sechene*)<*Sekkinion*, afgeleid van de persoonsnaam *Sekkinos*, bij de stam *sek-* ‘uitstekend’

Zussen (1139 *Susgene*, 1147 kopie 13de *Sescant*, 1154 kopie 13de

Scanz)<*Swesikantion*, afgeleid van de persoonsnaam *Swesikos*, bij de stam *swes-* ‘kind, eigen’

-met een ander suffix:

Hendrieken (1079 kopie ca. 1700 *Hendrekines*) <*Kanarikinōs*, afgeleid van de persoonsnaam *Kanarikinos*, bij de stam *kan-* ‘schitterend’

Herten BL (1200 *Hertinis*) <*Karetinōs*>*Hartinas*, afgeleid van de persoonsnaam *Karetinos*, bij de stam *kar-* ‘uitstekend’ of ‘schitterend’

Kortesse (741 kopie 11de

Curtriccias) <*Karetarikiōs*>*Koretorikiōs*>*Koretorikias*>*Kortesse*, afgeleid van de persoonsnaam *Karetarikios*, bij de stam *kar-* ‘uitstekend’ of ‘schitterend’

Lontsen (1076 *Loncins*) <*Lunikinōs*, afgeleid van de persoonsnaam *Lunikinos*, bij de stam *leu-n-* ‘lief’

Mechelen-aan-de-Maas (1139 *Magelinis*, *Machlinis*) <*Maghulinōs*>*Magulinas*, afgeleid van de persoonsnaam *Maghulinos*, bij de stam *maghu-* ‘kind’

Mulken bij Tongeren (1223 *Mokines*) <*Malikinōs*>*Molikinōs*>*Mulken*, afgeleid van de persoonsnaam *Malikinos*, bij de stam *mal-* ‘uitstekend’

1.3.

Tenslotte is een kleine groep prehistorische nederzettingnamen afgeleid van een adjectief of een appellatief:

Aalst (1107 kopie 13de *Alost*) <*Aluston*, bij de stam *aleu-* ‘wit’; ofwel <*alhusta*, germanisering van prehistorisch *alkustom*, een afleiding van *alkos* ‘heiligdom’

Duras (1103 *Duraz*) <*Dheurakion*>*Dhūrakion*>*Duras*, bij de stam *dheur-* ‘uitstekend’ of ‘sterk’

Moelingen = *Mouland* (1105 kopie 13de *Mulanz*, 1108 *Mulance*, 1157

Mulingia) <*Mulankion*, resp. *Mulanghion*, bij de stam *meu-l-* ‘lief’

1.4.

Enkele vaststellingen bij de prehistorische of Oudeuropese nederzettingnamen. De eerste germanisering.

-Eerste vaststelling: in Haspengouw, zoals elders ten noorden van de Ardennen en de Eifel, ontbreken de exclusief Keltische fonetische kenmerken. De meest opvallende exclusief Keltische evolutie is die van *p* naar *h*, waarbij de *h* vervol-

gens wegviel. In Limburg is de *p* overal gebleven of tot *f* gegermaniseerd.

-Tweede vaststelling: Haspengouw heeft, zoals de meeste overige gewesten ten noorden van de Ardennen en de Eifel, een eerste germanisering gekend toen de Germaanse consonantverschuiving naar haar einde liep. De consonanten *p t k* zijn meestal tot *f th ch* verschoven, vooral aan het woordbegin. In suffixen zijn *p* en *k* echter doorgaans onverschoven gebleven, *t* soms.

Voorbeelden:

p blijft in *Apina*>*Epen* en in het suffix *-apa*

p>*f* in *Peresinion*>*Vorsen*, *Palamion*>*Velm*, *Palaniā*>*Veulen*, *Pūra*>*Voer* en *Tapinis*>*Teuven*

t blijft in *Tapinis*>*Teuven* (deze *t* kan echter ook uit *th* verklaard worden ingevolge Romaanse klankevolutie), *Iturnā*>*Itter*, *Karewition*>*Rutten*

t>*th* in *Tamara*>*Demer*, *Tirisana*>*Dilsen*, *Gharasamitōs*>1064

Grusmithis>*Gorseme*, *Leuketion*>*Lauw*, *Malarition*>*Meldert*

k blijft in *Kandhā*>*Kanne*, *Kalisā*>*Kelsbeek*, *Karetarikiōs*>*Kortesseme*, *Cisindria* en in het suffix *-ak-*, b.v. *Karikā*>*Herk*

k>*h* in *Kanakion*>*Henis*, *Kanakiōn*>*Eis*, *Kanarikinōs*>*Hendrieken*,

Kappinion>*Heppen*, *Karetinōs*>*Herten*, *Karedhinion*>*Hern*, *Karikā*>*Herk*,

Karikisā>*Heks*, *Karewition*>*Rutten*, *Leuketion*>*Lauw*

-Derde vaststelling: een zelden tot uiting komend Germaans verschijnsel is een voorkeur voor *a* (b.v. Maas), waar de substraattaal in bepaalde posities een tendens *a*>*o* vertoont. Het Germaans heeft meestal de secundaire *o* overgenomen.

-Een ander Germaans kenmerk is de evolutie in nederzettingnamen van de meervoudsuitgang *-ōs* tot *-as*. Bij de latere romanisering werd deze *-as* gereïnterpreteerd als een vrouwelijke meervoudsuitgang. Zonder Germaans tussenstadium werd de uitgang *-ōs* tot *-os* geromaniseerd b.v. Lontsen.

-Voor de datering van de eerste germanisering biedt het taalmateriaal geen houvast. Het aanknopingspunt moet dus van elders komen. Een aanduiding vinden wij in een mededeling van Caesar dat de Aduatuci het laatst aangekomen waren en dat zij een achterhoede vormden van de Kimbren en de Teutonen. Daaruit

kunnen wij afleiden dat de eerste germanisering vermoedelijk te dateren is in de tweede eeuw voor Christus. Wellicht moeten wij de onmiddellijk voorafgaande eeuwen erbij rekenen.

2. Romaanse en geromaniseerde nederzettingsnamen.

2.0.

De romanisering begon in onze gewesten met de verovering van Gallië door Caesar.

2.1. Nederzettingsnamen op *-acum*.

De nederzettingsnamen uit de Galloromeinse periode werden meestal gevormd met het suffix *-acum* (uit Keltisch *-akon*). De meeste nederzettingsnamen werden afgeleid van Latijnse persoonsnamen op *-ius*. Daarom nam het suffix de vorm *-iacum* aan. Geleidelijk nam het suffix dan de vorm *-iaco* aan (met wegval van de m).

Voorbeelden:

Gellik<*Galliaco* (1096 *Gelleke*): psn. *Ghallos* bij *ghal-* ‘sterk’

Gemmenich<*Giminiaco* (1042 kopie ca. 1191 *Giminiaco*): psn. *Ghiminos* bij *gheim-* ‘lief’

Geverik bij Beek<*Gabariaco*: psn. *Ghabharos* bij *ghabhar-* ‘sterk’

Zinnich onder Teuven<*Senniaco*: psn. *Sennos* bij *sen-* ‘sterk’

Denkelijk ook: *Jeuk/Goyer*<*Gawadiaco* (1125 *Goei*, 1188 *Joke*): psn. *Ghawados* bij *gheu-* ‘uitstekend’

Misschien: *Montenaken*<*Montiniaco* (1174 *Montaigney*, 1216 *Montenaken*): psn. *Mantinos*, met nasaal infix bij *matu-* ‘schitterend’

Misschien ook: *Zelk* onder Halen (Molemans 1973, 280)

Zoals men uit de voorbeelden kan aflezen behoort de aan het suffix *-iacum/-iaco* voorafgaande persoonsnaam in Limburg meestal tot de substraattaal. Toch vindt men in de literatuur ook verklaringen met Latijnse persoonsnamen:

Alken<*Alliacum*: psn. *Allius*

Gellik<*Galliacum*: psn. *Gallius*

Jeuk/Goyer<*Gaudiacum*: psn. *Gaudius*

Montenaken<*Montiniacum*: psn. *Montinius*

2.2.

Latijnse appellatieven zijn in de Galloromeinse toponymie veeleer zeldzaam.

-Bekend zijn:

trāiectus ‘oversteekplaats’: *Maastricht*

villāre ‘tot een villa behorende grond, boerderij’: *Waltwilder, Wijer* (1139 kopie 13de *Vileir*), *Wilderen, Wolder*

-De bovenstaande appellatieven hebben vermoedelijk aanleiding gegeven tot Galloromeinse nederzettingnamen. Dit is helemaal niet zo zeker voor de volgende Latijnse appellatieven, die eveneens aan de basis liggen van een aantal nederzettingnamen, maar meestal slechts in de Middeleeuwen:

albula afleiding van *albus* ‘wit’: *Aubel* (?)

ameraria ‘wilgenbos’: *Amry* onder Heure-le-Romain

aquis ‘bij het water, bij de bronnen’: *Aken* onder Hoeselt

bovis campus ‘ossenveld’: *Bukamp* (?)

aquaeductus ‘waterleiding’: *Hadocht* onder Tongeren

(*via calciata* uit *calciare* ‘met kalk bedekken, bedekken met steenslag en kalk’: *Kalsijde*

calvus mons ‘kale berg’: *Kolmont* onder Overrepen

campus ‘kamp, veld’: *Kamp* (?)

castellum verkleinwoord van *castrum* ‘kleine vesting, schans, blokhuis’: vandaar Ndl. kasteel

castra ‘Romeinse legerplaats’: *Kastert* onder Ternaaien

colonia ‘pachthof’: *Kolen* (?)

(*terra commenda* ‘de domaniale reserve’: *Kommen/Kommer/Kommel* (in een aantal dorpen in het Maasland en Haspengouw)

cultura: *Kouter*

curtis ‘boerderij’: *Kortijs*

ferrariae ‘smidse’: *Vreren* (?)

forestis ‘bos’: *Vorst*

juserana (villa) ‘lager gelegen’: *Jesseren* (?)

mansionile (vulgairlatijn) ‘kleine woning’: *Maasniel*

mons ‘berg’: *Waasmont*

rumicetum ‘veld met doornstruiken’: *Runkst* (?) (erg twijfelachtig!)

tiliis ‘bij de linden’: *Thys* (over de taalgrens bij Tongeren)

tofinus bij *tofus* ‘tufsteen’: *Teuven* (?)

vicus ‘deel van een stad’, vandaar ‘straatdorp, handelsnederzetting’: *Wijk* bij Maastricht, *Wijk* onder Tongeren
villina (terra) afleiding van *villa*: *Wellen* (?)
vīvārium ‘vijver, waterplas’: *Wijer* (onder Hoeselt, Bilzen, enz.)

-Verder verwijzen wij naar hetgeen wij onder 3.5. vermelden over een Romaans taaleiland in de streek van Sint-Truiden.

2.3. Assibilering.

De romanisering herkennen wij ook in een fonetisch verschijnsel, nl. de assibilering van *k* tot *tsj* voor *e*, *i* of *j*. Het lijkt erop dat deze assibilering te dateren is in de 4de eeuw.

- Voorbeelden van assibilering zijn:

Duras<*Dhūrakhion*,
Cisindria<*Kisindhriā* bij *kei-s-* ‘vuurkleurig, helder’,
Henis<*Kanakiōn*,
Kortessem<*Karetarikiōs*,
Eis<*Kanakiōn*,
Lontsen<*Lunikinōs*.

- Niet geassibileerd zijn:

Hendrieken<*Kanarikinōs*,
Mulken<*Malikinōs*,
Genk<*Ghanikion*.

2.4. Conclusie.

Haspengouw is, zoals de rest van Vlaams België met uitzondering van de Kempen, in de Galloromeinse tijd geromaniseerd. Vandaar dat er, bij de tweede germanisering, in Haspengouw en de streek van Aken-Vaals in de Merovingische periode een aantal Romaanse relictgebieden of taaleilandjes bleven waar het Romaans zich nog tot in de 8ste en 9de eeuw handhaafde. Anderzijds betekent de romanisering niet dat het Germaans in de Laat-Romeinse tijd overal heeft opgehouden te bestaan. Hierop wijzen een aantal verschijnselen. In namen zoals *Dilsen* leeft een autochtone Germaanse vorm voort. Pre-Germaanse namen met de Germaanse *ch* bewaren de *ch*. Ook de evolutie van de pre-

Romeinse *w* wijst erop dat de toponymie meestal de autochtone, niet-Latijnse klankstand bewaart, alsof er geen romanisering was geweest. Het is dus aannemelijk dat de Germaanse nieuwkomers bij de landname in de 5de eeuw in onze gewesten nog Germaanssprekenden aantreffen (Gysseling 1960, p. 1122-1123).

3. Tweede Germanisering (4de-5de eeuw).

3.0.

Vanaf het einde van de 3de eeuw zakten de Franken vanuit het noorden naar het zuiden af om omstreeks 445 in vlug tempo Noord-Frankrijk tot aan de Somme te veroveren. In 486 breidden zij hun gebied tot aan de Loire uit.

3.1. Nederzettingsnamen op *-(in)iacas*.

Noordelijk Gallië tot aan de Seine werd een tweetalig Germaans-Romaans gebied. Daar ontstond in de Vroeg-Merovingische tijd een aantal hybridische nederzettingsnamen op *-(in)iacas*, hét nederzettingsnametype van dit tweetalig gebied tijdens de vroege Middeleeuwen.

Noordelijke uitlopers van dit type zijn:

Beutenaken (onder Slenaken) < *Butiniacas*,

Etenaken (onder Wyler) < *Atiniacas*,

Harles (onder Vaals) < *Hariliacas* (met Romaanse evolutie in Merovingisch-Karolingische tijd),

Lanaken < *Hluthiniacas* (1141 kopie 1157 *Luthenachen*),

Pesaken (Nederlands Limburg),

Sippenaken < *Kippiniacas* bij *keibh-*, *keip-* ‘heftig’ (met Romaanse assibilerings),

Slenaken < *Sladiniacas* bij *sladh-* ‘vurig’,

misschien *Montenaken* (onder Vroenhoven en bij Sint-Truiden).

Vgl. Lindemans 1951, 339-350.

In het Germaans-Romaanse tweetalige gebied zijn de hybridische formaties op *-iacas* meestal afgeleid van Germaanse persoonsnamen: *Lanaken*. Uit de voorbeelden blijkt echter dat bij de noordelijke uitlopers van dit type de persoonsnaam ook uit de substraattaal herkomstig kan zijn: *Beutenaken*, *Etenaken*, *Har-*

les, Montenaken (?), Pesaken, Sippenaken en Slenaken.

Deze namen sluiten aan bij de Galloromeinse namen op *-iaco*, maar er zijn verschillen. Zoals reeds vermeld is de persoonsnaam meestal Germaans (maar niet in ons gebied!). Het toponiem staat niet meer in het Latijnse enkelvoud, maar in het meervoud (in het Germaans is dat een datief meervoud, in het Romaans een accusatief meervoud): hierin kan men de invloed zien van Germaanse namen op *-ingas*, die in de 5de eeuw zeer produktief waren naast *-ingum* (*-ingas* was nom. en acc. pl.). In het Romaans zijn de Merovingische namen op *-(in)iacas* te onderscheiden van de Galloromeinse namen op *-(in)iacum*, want zij hebben een andere fonetische ontwikkeling en dat uit zich in de spelling: vergelijk Fr. *Juvigny*<Gallorom. *Juviniacum* en Fr. *Juvignies*<Merov. *Giviniacas*. Toch is hier voorzichtigheid geboden, enerzijds omdat namen soms van het ene type naar het andere zijn overgegaan, anderzijds omdat scribenten ze soms met elkaar hebben verward.

In het Germaans daarentegen zijn de beide naamtypes fonetisch samengevallen. Men krijgt daar echter een andere, m.n. een ritmische differentiatie. Soms krijgt *-ac-* een sterk bijaccent: vergelijk Gallorom. *Andernach, Bastenaken, Montenaken, Quintenach, Semmersake* met Merovingisch *Oudenaken, Lanaken, Rozenaken*. Meestal komt het accent op de eerste lettergreep: vergelijk Gallorom. *Wervik, Kortrijk, Jülich, Zülpich* met Merovingisch *Deerlijk, Kaprijke* (tegenover *Kortrijk*), *Scheldewindeke* en *Van Werveke* (tegenover *Wervik*).

Het namentype op *-(in)iacas* was in Doornik, Kamerijk en Luik produktief in de 5de en 6de eeuw.

3.2. Nederzettingsnamen op *-ingum*.

De hybridische formaties op *-(in)iacas* hebben in het zuiver Germaanse gebied een tegenhanger in de namen op *-ingum*. Zoals boven reeds vermeld zijn deze namen naar de vorm datieven meervoud.

-In de regel zijn deze namen afgeleid van een Germaanse persoonsnaam, b.v. *Hoepertingen*<*Hugaberhtingum* ‘bij de lieden van Hugaberht’.

In de nu volgende lijst wordt niet meer ingegaan op de betekenis-elementen van de Germaanse persoonsnamen. Daarvoor wordt verwezen naar woordenboeken van voornamen en familienamen.

Berlingen<*Berilingum* ‘bij de lieden van Berilo’

Bevingen<*Bavingum* ‘bij de lieden van Bavo’

Bitsingen/Bassenge<*Batsingum* ‘bij de lieden van Batso’ (Batso: vlevorm van Badurich, Badulf, bij *badwo-* ‘strijd’)

Bovelingen<*Bovilingum* ‘bij de lieden van Bovilo’

Budingen<*Bōdingum* ‘bij de lieden van Bodo’

Buvingen<*Bovingum* ‘bij de lieden van Bovo’

Eggertingen (onder Vliermaal)<*Eghardingum*, *Agihardingum* ‘bij de lieden van Eghard, Agihard’

Engeldingen (onder Berlingen, Gelmen, Gotem)<*Angihaldingum*(?) ‘bij de lieden van Angihald(?)’

Grimmertingen (onder Hoeselt, Vliermaal)<*Grimaberhtingum* of *Grimhardingum* ‘bij de lieden van Grimaberht’ of ‘bij de lieden van Grimhard’

Guvelingen<*Gubilingum* ‘bij de lieden van Gubila’ (Gubila, Gobo: vlevormen van Godaberht)

Ha(de)lingen (onder Velm)<*Hadulingum*, *Hathulingum* ‘bij de lieden van Hadulo, Hathulo’

Hardelingen (onder Sint-Huibrechts-Hern)<*Hardulingum* ‘bij de lieden van Hardulo’

Heimelingen (onder Tongeren)<*Heimwaldingum*, *Heimeil(d)ingen* (?) ‘bij de lieden van Heimwald’

Hoepertingen<*Hugaberhtingum* ‘bij de lieden van Hugaberht’

Huldelingen, *Hundelingen* (onder Jeuk)<*Hulthilingum*, *Hundilingum* ‘bij de lieden van Hulthilo, Hundilo’

Huldertingen, *Hullertingen* (onder Vliermaal)<*Huldhardingum*(?) ‘bij de lieden van Huldhard’

Kuringen<*Kuringum* ‘bij de lieden van Kuri’

Lippingen<*Lippingum* ‘bij de lieden van Lippo’

Moelingen: is vermoedelijk een naam uit de prehistorische substraattaal, dus een ‘onechte’ -ingen-naam

Mensingen, *Minsingen* (onder Gorseem, Mielen-boven-Aalst, Sint-Truiden)<*Mensingum* ‘bij de lieden van Menno of Menso’

Mopertingen<*Maldberhtingum* ‘bij de lieden van Maldberht’

Nomerange: zie *Ormelingen*

Odelingen (onder Hoeselt) <*Odilingum* (?) ‘bij de lieden van Odilo’

Ormelingen, *Nomerange* (onder Thys) <*Odalmaringum* (?) (met dissimilatie?) ‘bij de lieden van Odalmar’

Rapertingen <*Radberhtingun* ‘bij de lieden van Radberht’

Rukkelingen (-Loon en op de Jeker) <*Hrukilingum* ‘bij de lieden van Hrukilo’

Rullingen <*Hrōthilingum*, *Hrōdilingum* ‘bij de lieden van Hrōthilo, Hrōdilo’

Tentingen, *Tintingen* (onder Hoeselt) <*Tentingum*, *Tintingum* (?) ‘bij de lieden van Tento, Tinto’

Truielingen <*Thrudilingum* ‘bij de lieden van Thrudilo’. Vgl.

Trognée <*Thrudoniacas*

Vrolingen (onder Wellen) <*Frodilingum* ‘bij de lieden van Frodilo’

Widdingen (onder Berlingen, Kuttehoven) <*Widdingum* (?) ‘bij de lieden van Wi(d)do’

Wimmertingen <*Winniberhtingum* ‘bij de lieden van Winniberht’

Wouteringen <*Waldaharingum* ‘bij de lieden van Waldahari’

Zerkingen (onder Sint-Truiden): een ‘onechte’ -ingen-naam, vermoedelijk een afleiding van Gallorom. *sarcus* > *zerk* ‘kist, doodkist’

Zipingen (onder Sint-Truiden) <*Zipingum* ‘bij de lieden van Zipo’

-Zoals bij de *-(in)iacas*-namen is ook bij de *-ingum*-namen een niet onbelangrijk gedeelte van de persoonsnamen herkomstig uit de substraattaal:

Ketsingen (onder Berg) <*Katisingum* bij *kat-* ‘lief’

Ordingen <*Aredingum* bij *aredh-* ‘uitstekend’

Pepingen (onder Mechelen-Bovelingen) <*Papingum* bij *pap-* ‘kind’

Piringen <*Pidaringum* bij *peidh-* ‘uitstekend’

Sitsingen (onder Romershoven) <*Kitisingum* (met Romaanse assibilering) bij *keit-* ‘lief’ of ‘schitterend’

Vlijtingen <*Plaitingum* bij *pleit-* ‘lief’

Mogelijk ook: *Riksingem* <*Rikisingum*

-Het Germaanse naamtype op *-ingum* is zeer productief geweest

in gebieden waar in de prehistorische periode talrijke namen op *-ankon*, *-anghion* e.d. (Limburg, Luxemburg, Lotharingen, enz.) voorkwamen. Sommige namen op *-ingum* zijn trouwens zeker germanisering van namen op *-ankion*, *-anghion* e.d., b.v. *Moelingen*. Daarom kan men zich afvragen of dit prehistorische naamtype niet in hoge mate bepalend is geweest voor de produktiviteit van de namen op *-ingum* en of niet heelwat meer namen op *-ingum* in feite germanisering van namen op *-ankon*, *-anghion* e.d.

Anderzijds is het ook zo dat een aantal prehistorische persoonsnamen tot in de 7de-8ste eeuw zijn blijven voortbestaan. Dit blijkt o.a. uit het voorkomen van prehistorische persoonsnamen in namen van het type *-inga hofum*. Dit is zeker het geval in *Kuttekoven*<*Kottinga hofum* bij *kat*- ‘lief’, en denkkelijk ook in *Mettekoven*<*Mattinga hofum* bij *matu*- ‘schitterend’.

3.3. Nederzettingsnamen op *-haim*.

Veruit het meest produktieve nederzettingswoord in Vlaanderen (en ook in Haspengouw) is *-haim* ‘boerderij, dorp’, ‘woonplaats’. Een opvallende nieuwigheid bij deze namen is de vorm: hier hebben wij niet meer te doen met een afleiding (=naamwoord + suffix), maar met een samenstelling (=naamwoord in de genitief + naamwoord).

-Een aantal van deze namen bestaan uit een persoonsnaam in de genitief enkelvoud gevolgd door *-haim*:

Bernissem (bij Sint-Truiden): PN *Berno* + *haim*

?*Blekkom* (onder Halen): PN *Bliko* + *haim* (of *blek* ‘dorre grond’?)

Gingelom: PN *Gangilo* + *haim*

Gorem (onder Aubel, Hoeselt-Dorp, Hoeselt-Kruis): PN *(Gre)goor* + *haim* (of *goor* ‘moeras’?)

Heugem (bij Maastricht): Pn *Huga* + *haim*

?*Heukelom* (onder Riemst, Vroenhoven): PN *Hukilo* + *haim* (of *hugila* ‘heuvel’?)

Honsem (onder Loksbergen, Borlo): PN *Hundo*, *Hondo* + *haim*

Lijsem, *Linsem*, *Lincent* (arr. Borgworm): PN *Lino* + *haim*

Linsmeel, *Linsmeau*: diminutief van *Lijsem*

?*Lottem* (onder Welkenraat): PN *Lutto* (uit Liudhari of Liutbrand) + *haim*
Nijsem (onder Velm): PN *Nithso* + *haim*
Pietersem (onder Lanaken): PN *Pieter* + *haim*
Vreuschemen (onder Baelen-Luik): PN *Freso* + *haim*
Wintsem (onder Hoeselt): PN *Wint* (uit Wijnand) of *Windso*, vlevorm van Winibald + *haim*

De persoonsnaam in deze namen is meestal Germaans. Sommige van deze namen op *-haim* bevatten echter een persoonsnaam uit de prehistorische substraattaal.

Deze namen dateren in hoofdzaak uit omstreeks de 7de eeuw.

-In enkele gevallen is de naam op *-haim* samengesteld met een volksnaam. In Haspengouw is dit vermoedelijk het geval met *Gotem* < *Gauta haim* 'nederzetting van Gauten'.

Dergelijke namen dateren vermoedelijk uit de 5de of ten laatste uit de 6de eeuw.

-Een derde groep namen bestaat uit een appellatief of een adjectief gevolgd door *-haim*:

?*Blekkom* (onder Halen): *blek* + *haim* 'woning op dorre grond'
Broekem, *Broekom* (onder Bilzen, Broekom, Tongeren, Veldwezelt): *broek* 'moeras' + *haim*
?*Boorseem*: vermoedelijk een 'onechte' heemnaam
Bornem (onder Mielen-boven-Aalst): *born* 'bron' + *haim*
?*Brustem*: vermoedelijk een 'onechte' heemnaam
Gorem (onder Aubel, Hoeselt-Dorp, Hoeselt-Kruis), *Gorhez* (onder Aubel): *goor* 'moeras' [of (Gre)goor?] + *haim*
?*Gorseem*: vermoedelijk een 'onechte' heemnaam
?*Gorsebroel*: vermoedelijk een 'onechte' heemnaam
Gratem (onder Borgloon): *graat* 'helling' + *haim*
Heukelom (onder Riemst, Vroenhoven): *hugila* 'heuvel' (of Hukilo als persoonsnaam?) + *haim*
Houtem: *hout* 'bos' + *haim*
Kerkom (bij Sint-Truiden): *kerk* + *haim*
Koninksem (bij Tongeren): *koning* + *haim*

?*Kortessem*: vermoedelijk een ‘onechte’ heemnaam
Kotem (onder Boorseme): *kot, koot* + *haim*
Merem (onder Bilzen): *meer* ‘plas’ of *meer* ‘grens’ + *haim*
Meuschemen (prov. Luik): *monk* ‘priester’ + *haim*
Middelhem (onder Borgloon): *middel* ‘midden’ + *haim*
Mulhem (onder Lanklaar): *molen* + *haim*
Nerem (het dorp en onder Hoeselt): *neer* ‘laaggelegen’ + *haim*
Ophem (onder Herk-de-stad, Hoeselt): *op* tegenover *neer*, dus ‘hooggelegen’ + *haim*
Overhem (onder Gelinden, Henis, Vlijtingen): *over* ‘hooggelegen’ + *haim*
Rotem (onder Halen, Waltwilder): *rode* ‘bosrooijing’ + *haim*
Plathom (onder Jeuk): *plat* + *haim*
Schophem (onder 's Gravenvoeren): *schop* ‘schuur, overdekte bergplaats, hal’ + *haim*
Stokkem: stok ‘boomstam, staak’, maar ook ‘bos van hoogstammige bomen’ of ‘verzameling van boomstompen’ + *haim*
Voenhem (onder Riksingen): *fauhon* - f. ‘wijfjesvos’ + *haim*
 ?*Vottem* (prov. Luik): vermoedelijk een ‘onechte’ heemnaam
Walshoutem: zie Houtem
Winkelem (onder Eigenbilzen): *winkel* ‘hoek’ + *haim*
Zelem: *sali* ‘woning’ + *haim*

De met een appellatief of een adjectief samengestelde namen op *-haim* kunnen zowel uit de 5de eeuw als van na de kerstening in de 7de-8ste eeuw dateren. Een naam als *Hulthem* (870 in Henegouwen, dus diep in de Romania) zal wel uit de 5de eeuw dateren, terwijl een naam als *Kerkom* uit de aard der zaak van na de kerstening moet dateren.

-Van het type *-inga haim*, d.w.z. patroniem in de genitief meervoud gevolgd door *-haim*, is mij uit Haspengouw geen voorbeeld bekend. In de buurt hebben wij wel:

Rekem<*Radinga haim*,
Bevekom<*Bavinga haim*,
Webbekom<*Wibinga haim*.

Wij zien hoe in deze namen *-inga haim* zich soms ontwikkelt tot

-kom.

Deze namen dateren in hoofdzaak uit omstreeks de 7de eeuw. Het is een nieuwe namenmode die ontstond in de 6de eeuw en in bepaalde gewesten zo krachtig werkte dat de 5de-eeuwse *-ingas*-namen omgevormd werden tot *-inga haim*. Deze mode moet enkele eeuwen productief geweest zijn want zij laat nog de laatste zwakke sporen zien in de tijd van de eerste nederzettingen in de West-Vlaamse polders in de 9de-10de eeuw, b.v. *Vlissegem*.

3.4. Namen op *-hoven*.

Hof, datief meervoud *hofum* betekent nog steeds ‘boerderij’.

-Persoonsnaam + *-hofum*

?*Atshoven* (op de grens van Riksingen en Henis): ‘de boerderij van Aldo’

Attenhoven ‘de boerderij van Otto’

Bommershoven: ‘de boerderij van Bodomar’

Booienhoven: ‘de boerderij van Bodo’

Boutershoven (bij Sint-Truiden): ‘de boerderij van Baldahari’

?*Bushoven* (onder Borgloon): ‘?’

?*Eghoven*, *Egenhoven* (onder Mechelen-Bovelingen): ‘de boerderij van Edico’

Engelmanshoven: ‘de boerderij van Angilamund’

Goetsenhoven (bij Tienen), *Gussenhoven* (Orsmaal-), *Gutshoven*, Fr.

Gossoncourt: ‘de boerderij van Goditso, Gosson’ (bij Godaberht)

Manshoven: ‘de boerderij van Manno’

Romershoven, Fr. *Romercurt*: ‘de boerderij van Rumahari’

?*Schalkhoven*: ‘de boerderij van Schalk’ (of *schalk* ‘paardeknecht’?)

?*Waalhoven* (onder Velm): ‘de boerderij van Walho’

Wintershoven ‘de boerderij van Winidahari’

-Adjectief of appellatief + *-hofum*

?*Aldenhoven*, *Atshoven* (op de grens van Riksingen en Henis): *alt-* ‘oud’ (of Aldo?) + *hoven*

- ?*Bushoven* (onder Borgloon): *bus-* ‘bos’ (of persoonsnaam?) + *hoven*
 ?*Eghoven, Egenhoven* (onder Mechelen-Bovelingen): *eigen-* ‘allodium’ + *hoven*
 ?*Schalkhoven*: *schalk-* ‘knecht’ + *hoven*
Schuurhoven: *schuur-* ‘opslagplaats voor graan’ + *hoven*
 ?*Waalhoven*: *Waal-* ‘franssprekende’ + *hoven*

-Zoals bij de namen op *-haim* hebben wij ook bij de namen op *-hoven* een type *-inga hofum*, d.w.z. een patroniem in de genitief meervoud + *-hofum*.

- Bettenhoven, Bettincourt* (arr. Borgworm): ‘de boerderij van de Bettingen, de lieden van Betto<Berhto’
 ?*Eghoven* (1213 *Edinchouen*): ‘de boerderij van de Aidingen, de lieden van Aido’
Gerstekoven, Crisnée: ‘de boerderij van de Christiningen, de lieden van Christin(i)us (een Romeinse naam!)’ (de Waalse vorm gaat terug op *Cristiniacas*)
Guigoven: ‘de boerderij van de Gudingen, de lieden van Godo’
 ?*Hendrieken* (1306 *Enderinchoven*): ‘de boerderij van de Enderingen, de lieden van Andahari’
Kuttehoven (1213 *Cotinchouen*): ‘de boerderij van de Kottingen’: het patroniem is afgeleid van een persoonsnaam uit de substraattaal bij de stam *kat-* ‘lief’
 ?*Mettekoven, Matincurt*<*Matjinga hofum* ‘de boerderij van de lieden van Matjo’(Gysseling 1960, 693); denkelijk <*Mattinga hofum*, met een patroniem afgeleid van een persoonsnaam uit de substraattaal bij de stam *matu-* ‘schitterend’ (Gysseling 1982, 25)
Oppikoven, Eppikoven, Ophoven (onder Hoeselt): ‘boerderij van de Oppingen, de lieden van Oppo’ (Oppo is een vleivorm van Obrecht)
Rijkhoven<*Hrōthinga hofum*: ‘de boerderij van de lieden van Hrōtho’
Rullekoven (onder Kerniel): ‘de boerderij van de lieden van Hrodilo?’
Uikhoven: ‘de boerderij van de Udingen, de lieden van Udo’

?*Vedikhoven* (onder Dormaal) <*Fandjinga hofum*: ‘de boerderij van de lieden van Fandjo’

Wivelkoven (onder Velm): ‘de boerderij van de lieden van Wivilo’

-Verspreiding en datering.

Het naamtype Germaanse persoonsnaam + *-curtis/-villa/-villare* werd vermoedelijk produktief in de 7de eeuw in Artois en Cambrésis: het type met *-curtis* vooral in de 7de en 8ste eeuw, het type met *-villa/-villare* van de 7de tot de 9de eeuw, eventueel tot in de 10de eeuw.

Dit naamtype verspreidde zich over heel de Romania tot aan de taalgrens in het noorden en oosten en tot ergens aan de Seine en de Loire in het zuiden. In Limburg en Lorreinen kreeg men dan te maken enerzijds met Franse namen met *-court,-ville*, anderzijds met Germaanse namen met *-haim, -hoven*, enz. Vergelijk b.v. Goetsenhoven, Gutshoven met Gossoncourt en Romershoven met Romercourt. Omwille van dit soort doubletten kan men zich afvragen of het Germaanse type ‘Germaanse persoonsnaam + Germaanse genitief enkelvoud + *-haim, -hoven*, enz.’ geen navolging is van het type ‘persoonsnaam + Romaanse genitief + *-court, -ville*’. En het antwoord is: misschien wel. Op de argumentatie hiervoor gaan wij hier niet in.

De namen op *-inga hofum* zijn schijnbaar typisch Limburgs-Rijnlands en zijn waarschijnlijk te verklaren als een contaminatie van enerzijds het uit het westen komende type op *-inga haim* en anderzijds het uit de Romania komende type op *-court = -hofum*.

De namen op *-inga hofum* in ons gebied kan men dateren in de 7de-8ste eeuw, dus in de Merovingische en Karolingische tijd. Naar de vorm zijn het namen die bestaan uit een persoonsnaam + *-inga hofum*. Hierbij stamt de persoonsnaam meestal uit het Germaans, een enkele keer ook uit de prehistorische substraattaal of uit het Romaans. Voorbeelden van persoonsnamen uit de substraattaal vinden wij in *Kuttehoven* (<*Kottinga hofum* bij *kat-* ‘lief’) en denkelijk in *Mettekoven* (indien <*Mattinga hofum* bij *matu-* ‘schitterend’).

3.5. Een Romaans taaleiland.

Denkelijk heeft zich in of omstreeks de 8ste-9de eeuw in het Germaans-Romaanse menggebied geleidelijk de Romaans-Germaanse taalgrens gevormd. In ons gebied bleef echter nog geruime tijd een Romaans taaleiland bestaan in de streek van Sint-Truiden. Dit uit zich in de streek van Sint-Truiden in een aantal nederzettingenamen:

Gorsebroel (1136 kopie midden 12de *Gursumdrul*): een Romaans diminutief van *Gorse*

Metseren (1136 kopie midden 12de *Mecerin*, *Meceres*): <*macerias* ‘muren’, ‘puin’

Runkelen (1108 *Runchirs*): <*rumicarias* ‘braambosje’

Zepperen (784-791 kopie 10de *Septimburias*): <*septem burias* ‘zeven koten’

3.6. Andere Germaanse nederzettingenamen.

3.6.1.

Het woord *alha-* ‘boerderij’, vroeger ‘heiligdom’.

Men heeft dit woord in verband willen brengen met *Aalst*, maar hiervoor zijn er andere verklaringen o.a. uit de prehistorische substraattaal. Het woord was alleszins in gebruik in plaatsnamen in de 5de eeuw: dit kan men besluiten uit het feit dat het tot diep in de Romania voorkomt. Daarenboven komt het woord in de Salische wet (507-554) meermaals voor.

3.6.2.

Het woord *sali-* komt bij mijn weten in Haspengouw niet voor. Mij zijn geen voorbeelden bekend. Of moeten wij de verklaring van *Heiselt* (onder Jeuk) in die richting zoeken?

Men zou ook aan *sali-* kunnen denken bij *Althoeselt* en *Hoeselt*, maar de oudste vormen (*Althuolse*, *Housle* en *Hourle*) wijzen in een andere richting. De traditionele verklaringen vertrekken altijd van een *-lonaam*. Het eerste element ziet men dan als *huis*, maar dan gaat men wel voorbij aan de vormen *-huolse* en *-hourle*. Het is niet zo eenvoudig!

3.7. Nederzettingenamen gevormd uit waternamen.

Aansluitend bij een vroegere periode worden ook in de Merovin-

gische tijd nog nederzettingsnamen gevormd uit waternamen enz. door toevoeging van het suffix *-ja* of van de uitgang van de datief meervoud.

3.7.1.

Een natuurlijke waterloop heet gewoonlijk *baki* ‘beek’. De nederzettingsnaam heeft dus gewoonlijk de vorm *-bakja*: dit verklaart de jongere spelling *-becca*.

Voorbeelden: *Diepenbeek, Hallembaye, Hoelbeek, Kaatsbeek, Mombeek, Schoonbeek, Spalbeek, Ulbeek, Walsbets* (arr. Waremmes).

3.7.2.

Een ander woord voor water is *mari-* ‘waterplas’. Voorbeelden: *Meer* (onder Valmeers), *?Merem* (onder Bilzen: kan echter ook *meer* ‘grens’ zijn), *Rosmeer*.

3.7.3.

Op water wijst onrechtstreeks ook *rausa-* ‘riet’ in *Rosmeer*.

3.7.4.

Andere waternamen of namen in verband met water zoals *brug, mond, vliet, vloed, voorde, waard, weerd* hebben in de Merovingische en Karolingische tijd geen of weinig aanleiding gegeven tot nederzettingsnamen, tenzij men voor *Weert* (onder Spouwen) en *Waard* (onder Diepenbeek, Hasselt en Hoeselt) de verklaring bij *weerd, waard* ‘eiland omsloten door water’ zou moeten zoeken. Deze verklaring past echter niet op het terrein. Men zal ze eerder moeten zoeken bij Germ. *wardo* ‘uitkijkpost, wachtpost’ of *waard* ‘jongere ontginning in het hofstelsel’.

4. Jongere nederzettingsnamen.

Het spreekt van zelf dat de vorming van nederzettingsnamen niet stopte na de Merovingisch-Karolingische periode. De aangroei van de bevolking en de daaruit voortvloeiende ontginning van nieuwe gronden gaf aanleiding tot nieuwe nederzettingen. Maar door de voortschrijdende taalontwikkeling worden die voor ons meer en meer vertrouwd en begrijpelijk, tenminste wat de grondwoorden betreft.

Dorp, het nu nog gewone woord voor het centrum van een gemeente vinden wij o.a. in *Amelsdorp* (onder Waltwilder: persoonsnaam + dorp), *Nieuwdorp*, *Nudorp* (de Nederlandse naam voor Wihogne: nieuw + dorp), *Nurop* (onder Teuven: nieuw + dorp). *Wijk* is een leenwoord uit het Latijnse *vicus* met de betekenis ‘secundaire nederzetting, wijk, straatdorp’ (Gysseling 1986, 17). Wij vinden het als *Wijk* (onder Tongeren en bij Maastricht). Misschien mogen wij hier ook verwijzen naar Lat. *vicinavium*, een afleiding van *vicus* die wij vinden in de *Vinnaf* of *Vinave* (vroeger onder Sluizen, nu grotendeels onder Glaaien) (Stevens 1988, 15).

Hof, *hove* voor een jongere nederzetting is niet altijd te onderscheiden van de oudere *-hofum*-namen, noch van het jongere *hof* ‘omheind perceel in privaat bezit’, dat wij vinden in zovele *Hoven* en *Dorpshoven* ‘complex van geheinde percelen in de nabijheid van een woonkern’.

Samenstellingen met *-kant* wijzen op de ligging in de nabijheid van een andere plaats enz. Een voorbeeldis: *Waterkant* (onder Alken).

Stad, *stede* met de betekenis ‘plaats’ komt vermoedelijk voor in *Staden* (onder Sint-Truiden).

Hoek komt soms voor met de betekenis woonkern in een uithoek van een dorp of agglomeratie in hoekvorm, meestal tussen drie wegen (Molemans 1973, 308). Synoniemen voor *hoek* zijn *horn*, *hornic* en *winkel*. Voorbeelden hiervan zijn *Gansteren* (= *Ganshoren*: onder Hoeselt), misschien ?*Sint-Peters-Horn* (onder Vechmaal?) en het eerste lid in *Winkelem* (onder Eigenbilzen).

Ook *De Kom* (de Nederlandse vorm van *Kemexhe*) wijst misschien op een jongere nederzettingsnaam met de betekenis ‘dorpskom, dorpscentrum’. Maar hier kan men voor verklaringen ook aansluiten bij *communis*, (*terra*) *commenda*, *condominium* of *kom* ‘dal in de vorm van een kom’.

5. Enkele bedenkingen in verband met de nederzettingsnamen in strikte zin.

Bij de huidige stand van het onderzoek is het onmogelijk een min of meer volledige inventaris van de eigenlijke nederzet-

tingsnamen van Haspengouw te geven. Daarvoor is eerst nog veel detailonderzoek in de vorm van dorpsmonografieën nodig.

Belangrijk in hetgeen voorafgaat is de evolutie die geschetst werd, niet de verklaring van elke naam afzonderlijk. Voor een (tamelijk groot) aantal namen zijn andere verklaringen voorgesteld, die soms misschien zelfs plausibeler zijn dan de verklaringen die hierboven zijn gegeven.

De evolutie die hierboven geschetst werd is tweevoudig. Naar de vorm stellen wij een evolutie vast van afleidingen naar samenstellingen: bij de behandeling van de namen op *-haim* hebben wij er op gewezen dat dan voor de eerste keer samenstellingen voorkwamen in plaats van afleidingen. Bij de persoonsnamen die in de afleidingen en de samenstellingen gebruikt werden stellen wij een evolutie vast van namen uit de prehistorische substraattaal naar Germaanse namen. Tijdens de Galloromeinse periode kregen wij een tijd lang ook Romeinse persoonsnamen.

Opvallend in Haspengouw is ook het grote aantal, vooral oudere, nederzettingsnamen in strikte zin. Dat is natuurlijk niet verwonderlijk. Sedert J. Caesars *De Bello Gallico* kregen wij een voortdurend aanzwellende stroom van berichten over de bewoning van Haspengouw en de status als ‘graanschuur van Europa’. Het is altijd een rijk gebied geweest en daarom ook aantrekkelijk als bezit voor wereldlijke en geestelijke overheden uit de driehoek Luik-Aken-Maastricht.

Bibliografie

- BUNTINX, J. en M. GYSSELING (1965), Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344). (Nomina Geographica Flandrica, Studiën XII). Brussel.
- CLAES, F. (1987), Inleiding tot de Oostbrabantse Toponymie, in Naamkunde 19, p. 46-103.
- COENEN, J. (1932-1942), Limburgsche Oorkonden, I-IV. Maaseik.
- DITTMAYER, H. (1963), Rheinische Flurnamen. Bonn.
- DRAYE, H. (1942), De studie van de Vlaams-Waalse taalgrenslin in België (Taalgrens en Kolonisatie I). Leuven-Brussel.
- DRAYE, H. (1943), De gelijkmaking in de plaatsnamen (Taalgrens en Kolonisatie II). Leuven-Brussel.
- GYSSELING, M. (1960), Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226). I-II. Tongeren.
- GYSSELING, M. (1978), Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen, in Naamkunde 10, p. 1-24.
- GYSSELING, M. (1981), Voornaamste bestanddelen van Zuidnederlandse plaatsnamen, in Naamkunde 13, p. 75-78.
- GYSSELING, M. (1983), Taalwisseling in de Zuidlimburgse toponymie van de late prehistorie tot in de Karolingische tijd, in Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialecten Naamkunde 26. Hasselt.
- HERBILLON, J. (1986), Les noms des communes de Wallonie. Brussel.
- HELSEN, J. (1938), Plaatsnamen der Antwerpsche Kempen (Toponymica VI). Leuven-Brussel.
- KEMPENEERS, P. (1982), Hydronymie van het Dijle- en Netebekken. Doctorale dissertatie. I-IV. Leuven.
- KEMPENEERS, P. (1983), Hydronymie van het Dijle- en Netebekken, in Naamkunde 15, p. 5-95.
- LINDEMANS, J. (1940), Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt. I. De heemnamen en ingefomaties. De kouternamen (Nomina Geographica Flandrica, Studiën V, 1). Brussel.
- LINDEMANS, J. (1946), Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt. II. De namen van het bouwland en van het grasland (Id. V, 2). Brussel.

- LINDEMANS, J. (1951), De plaatsnamen op -ake(n), in HCTD 25. Tongeren.
- LINDEMANS, J. (1954), Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt. III. De -zele en -hovenamen (Id. V, 3). Brussel.
- MOLEMANS, J. (1971), De naamgeving in relatie tot de bodemgesteldheid, het reliëf en de begroeiing, in Naamkunde 3, p. 163-185.
- MOLEMANS, J. (1973), Bijdrage tot de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Limburgse Kempen, voornamelijk in het licht van de namenvoorraad, in Naamkunde 5, p. 270-332.
- MOLEMANS, J. (1975a), Brustem toponymisch doorgelicht, in Het oude Land van Loon 30, p. 335-358.
- MOLEMANS, J. (1975b), Toponymie van Neerpelt. Een socio-geografisch onderzoek (Nomina Geographica Flandrica, Monografie IX). Leuven-Brussel.
- MOLEMANS, J. (1976a), Toponymie van Overpeltt (Nomina Geographica Flandrica, Monografie X). Leuven-Brussel.
- MOLEMANS, J. (1976b), Toponymie van Sint-Huibrechts-Lille (Nomina Geographica Flandrica, Monografie XII). Leuven-Brussel.
- MOLEMANS, J. (1977), Profiel van de Kempische toponymie, in Naamkunde 9, p. 1-50.
- MOLEMANS, J. (1982) m.m.v. J. MERTENS, Zonhoven. Historischnaamkundige studie. Zonhoven.
- MOLEMANS, J. en E. Paulissen, (1976), Toponymie van As. Een historisch, geografisch, socio-ekonomisch en naamkundig onderzoek. Leuven-Brussel.
- MW: Verwijs, E. en Verdam, J. (1885-1929), Middelnederlandsch Woordenboek (I-XI). 's Gravenhage.
- SCHÖNFELD, M. (1950), Veldnamen in Nederland. Amsterdam.
- SEGERS, J. (1984), Vaste bestanddelen in de Haspengouwse plaatsnamen, in: Dialecten en naamgeving in Haspengouw. Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, nr. 27. Hasselt.
- STEVENS, A. (1988), De oudste plaatsnamen van de gemeente Tongeren, in J. Helsen e.a., 2000 Jaar Tongeren. Hasselt, 8-20.

SWIGGERS, P. (1986), Nog iets over Kon(d)eminne, in Oost-Brabant XXIII, p. 84-85.

ULRIX, E. en J. PAQUAY (1932), Zuidlimburgsche Plaatsnamen (Toponymica IV). Leuven-Brussel.